

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluşunun 25. Yıldönümü Vesilesiyle Bişkek'te Yıllık Bir Zirve Düzenlenecek

Başkent Bişkek, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşunun 25. yıldönümü vesilesiyle bir zirveye ev sahipliği yapıyor. Zirvenin, 31 Ağustos ve 1 Eylül tarihlerinde, örgütün üye devletlerinin liderlerinin katılımıyla gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. Yıllık zirve sırasında devlet başkanlarının, örgütün 25 yıllık faaliyetlerinin bilançosunu gözden geçirmeleri ve önümüzdeki aşamada en öne çıkan işbirliği alanlarını görüşmeleri beklenmektedir. Ayrıca zirvenin sonunda Bişkek Bildirisi de kabul edilecek.

Örgüt nasıl kuruldu?

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün tarihi, Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Şanghay Beşlisi'ni kurduğu 1996 yılına kadar uzanmaktadır. Örgütün ana hedefi, sınır bölgelerinde güvenliği güçlendirmek, güvenliği sağlamak ve askeri alanda gerginliği azaltmaktır.

Özbekistan bu gruba 2001 yılında katıldı ve aynı yılın 15 Haziran'ında altı ülke Şanghay'da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş bildirgesini imzaladı. Daha sonra örgüt içindeki işbirliği alanları genişledi; böylece artık sadece güvenlikle sınırlı kalmadı, aksine ekonomi, ulaşım, enerji, kültür ve insani ilişkileri de kapsar bir hale geldi.

Bugün Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üye olan on ülke şunlardır: Kırgızistan, Kazakistan, Çin, Rusya, Tacikistan, Özbekistan, Hindistan, Pakistan, İran ve Beyaz Rusya. Hindistan ve Pakistan 2017 yılında, İran 2023 yılında ve Beyaz Rusya da 2024 yılında tam üye olarak örgüte katıldı. Bunun yanı sıra örgüte gözlemci statüsünde olan ülkeler ve diyalog ortağı olan diğer ülkeler de katıldı.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün üye sayısındaki bu genişleme, örgütün coğrafi kapsamının genişlediğini ve Avrasya'daki siyasi, ekonomik ve güvenlik meselelerini ele almak için önemli çok taraflı bir platforma dönüştüğünü göstermektedir. Ayrıca örgüt, ekonomik göstergeler açısından dünyanın en büyük çok taraflı kuruluşlarından biri olarak kabul edilmektedir. 2025 yılı verilerine göre, örgütün on üye ülkesinin gayri safi yurtiçi hasılası yaklaşık 27,5 trilyon Dolara ulaşmıştır; bu da dünya ekonomisinin yaklaşık %23'üne denk gelmektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün başlıca faaliyet alanları

Şanghay İşbirliği Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü Tüzüğü, Terörizm, Aşırılık ve Ayrılıkçılıkla Mücadeleye İlişkin Şanghay Anlaşması ve Şanghay İşbirliği Örgütü Üye Devletleri Arasındaki İyi Komşuluk, Dostluk ve Uzun Vadeli İşbirliği Antlaşması gibi üç temel belgeye dayanmaktadır. Dolayısıyla örgütün politikası, faaliyetleri ve yönelimleri bu belgelere dayanmaktadır.

Şanghay İşbirliği Örgütü Tüzüğü, örgütün temel belgesidir. Nitekim 7 Haziran 2002 tarihinde St. Petersburg'da kabul edilmiş olup, 26 maddeden

oluşmaktadır. Tüzük; örgütün hedeflerini ve ilkelerini, işbirliğinin ana alanlarını, Şanghay İşbirliği Örgütü organlarının yapısını ve yetki alanlarını, karar alma mekanizmasını, üyelik konularının yanı sıra diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğini belirlemektedir.

İkinci temel belge ise terör, ayrılıkçılık ve aşırılıkla mücadeleyle yönelik Şanghay Anlaşması'dır. Bu anlaşma, Şanghay İşbirliği Örgütü üye ülkeleri arasında terörle mücadele, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılıkla mücadelede ortak çalışmanın hukuki temelini oluşturan önemli bir belgedir. Anlaşma, 15 Haziran 2001 tarihinde Şanghay şehrinde kabul edilmiştir.

Belge, terör, ayrılıkçılık ve aşırılık mefhumlarını tanımlamakta ve bunlarla mücadelede ülkeler arasındaki işbirliğinin temel alanlarını belirlemektedir. Bu ise; karşılıklı bilgi paylaşımlarını, ilgili makamlar arasında koordinasyonu ve terörist ve aşırı eylemlerin önlenmesini de kapsamaktadır; ayrıca bu, suç işlediğinden şüphelenilen kişilerin aranması ve yargılanmak üzere teslim edilmesi konusunu da kapsamaktadır.

Günümüzde, özellikle bu anlaşma çerçevesinde Orta Asya ülkelerinde dini alanla ilgili stratejiler geliştirilmekte, kanunlarda ve yasal düzenlemelerde değişiklikler yapılmakta ve ayrıca davete, kadınların başörtüsü takmasına ve erkeklerin sakal bırakmasına kısıtlamalar getirilmektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü üye ülkeleri arasındaki İyi Komşuluk, Dostluk ve Uzun Vadeli İşbirliği Antlaşması ise 16 Ağustos 2007 tarihinde Bışkek'te kabul edilmiştir. Belge, ülkeler arasında karşılıklı güveni, barışı ve güvenliğı güçlendirmenin yanı sıra siyasi, ekonomik ve insani işbirliğini geliştirmeyi de hedeflemektedir. Antlaşma ise, Şanghay İşbirliği Örgütü üye ülkeleri arasında uzun vadeli ve kapsamlı bir işbirliğinin hukuki temelini oluşturmaktadır.

Rusya'nın tutumu

Rusya, Şanghay İşbirliği Örgütü üye ülkeleri arasında kendi bakış açısını yaymaya çalışmaktadır. Nitekim 2008 yılında Güney Osetya'nın bağımsızlığının tanınması meselesini gündeme getirdiğı gibi 2014 yılında ise Kırım Yarımadası'nın tanınması meselesi gündeme getirmişti. 2022 yılında ise, Ukrayna'daki savaşıla ilgili Birleşmiş Milletler'deki oylamada Şanghay İşbirliği Örgütü üye ülkelerinin ortak bir tutum sergilemelerini sağlamaya çalışmıştı.

Ancak Rusya'nın bakış açısı, örgütün diğer üye devletlerinin dış politika yönelimleriyle her zaman uyumlu değildir. Bu nedenle üye devletler Ukrayna'daki savaşıa karşı tek bir tutum benimsememektedir. Hatta Rusya'nın Ukrayna savaşı nedeniyle zayıflaması, Orta Asya ülkelerinin liderlerine çok yönlü bir politika izlemek için daha geniş bir alan sağlamıştır.

Çin'in tutumu

Çin, "Kuşak ve Yol" girişimi aracılığıyla nüfuzunu genişletmeye ve ekonomik gücünü pekiştirmeye çalışmaktadır; Şanghay İşbirliği Örgütü ise bu stratejiyi hayata geçirmek için kullandığı platformlardan biri haline gelmiştir. Bu proje çerçevesinde Çin, örgütün üye ülkelerinin topraklarında altyapı projelerini hızla hayata geçirmeye çalışmaktadır.

Değeri yaklaşık bir trilyon Dolara ulaşan bu devasa projelerin güvenliğini sağlamak için Çin, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün çerçevesi dışında da bağımsız adımlar atmaktadır. Örneğin Orta Asya ülkelerine silah tedarikini artırmış ve bu ülkelerle ikili askeri tatbikatlar düzenlemiştir. Ayrıca Çin Halk Silahlı Polisi, Orta Asya'daki beş ülkenin her biriyle askeri tatbikatlar gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra Çin, bölgedeki doğrudan askeri ve güvenlik varlığını güçlendirmiştir. Özellikle de Çin Halk Silahlı Polisi'ne ait bir üs, Tacikistan ile Afganistan arasındaki sınırın yakınında yer almaktadır.

Şanghay İşbirliği Örgütü, NATO karşıtı bir örgüt haline gelebilir mi?

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün, çıkarları birbiriyle örtüşen ve tek bir hedefe yönelen ülkelerden oluştuğu söylenemez. Hatta birbiriyle çelişen tutumlar benimseyen ülkeler bile örgütün üyesi olmuştur. Örneğin Pakistan ve Hindistan'ı ele alırsak, aralarındaki anlaşmazlığın bizzat örgütün bünyesine kadar uzandığını görürüz. Hindistan, 22 Nisan 2025 tarihinde Pahalgam kentinde meydana gelen terör saldırısının arkasında Pakistan'ın olduğunu iddia etmişti. 25 ve 26 Haziran 2025 tarihlerinde Çin'in Gingdao kentinde düzenlenen Örgüt üye ülkeleri Savunma Bakanları Toplantısı'nda, Hindistan Savunma Bakanı, Örgüt'teki meslektaşlarını Hindistan'ın tutumunu dikkate almaya ve Pakistan'a karşı kararlı bir tutum benimsemeye çağırmıştı. Ancak Delhi'nin bu çağrısı Gingdao'da bir destek bulamamıştır. Sonuç olarak Hindistan, örgütün üye ülkeleri savunma bakanları toplantısının ortak bildirisini imzalamayı reddetmişti.

Ayrıca 14-17 Eylül 2022 tarihleri arasında Özbekistan'ın Semerkant kentinde düzenlenen Örgüt Zirvesi sırasında Kırgızistan-Tacikistan sınırında kanlı bir çatışma patlak vermişti.

ABD ve Yahudi varlığının İran'a düzenlediği saldırı ise örgüte yönelik en önemli sınavlardan biriydi. Zira üye devletlerinden biri saldırıya maruz kalmasına rağmen, örgüt sadece endişesini dile getirmekle ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi çağrısında bulunmakla yetinmiştir. Örgütün üye devlet liderlerinden hiçbiri İran'a yönelik saldırıyı açık bir şekilde kınamamıştır!

Geçen ay Bişkek'te düzenlenen örgütün üye ülkeleri dışişleri bakanları zirvesinde, ikili görüşmeler çerçevesinde İran meselesi ele alınmıştı. Bu da örgütün üye ülkelerinin güvenlik konularında tek bir tutum benimsemediklerini; aksine Pakistan gibi ülkelerin, ABD'nin çıkarlarına hizmet etmek amacıyla bu savaşta arabulucu rol üstlendiklerini ve bu yönde yoğun çabalar sarf ettiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Pakistan ve ABD, güvenlik, terörle mücadele, ticaret, yatırım ve bölgesel istikrar alanlarında yakın işbirliğini sürdürmektedir. Ayrıca Pakistan, bu ilişkiyi "Pakistan-ABD Ortaklığı" olarak nitelendirmiş ve bunun uzun süredir devam eden bir ortaklık olduğunu belirtmiştir.

Buna ek olarak Hindistan Batı ile olan yakın işbirliğini sürdürmektedir. Örneğin Hindistan ile ABD arasındaki ilişkiler, kapsamlı bir küresel stratejik ortaklığa dayanmaktadır. Dolayısıyla bu ilişki sadece diplomatik yakınlıkla sınırlı kalmayıp, savunma, ileri teknoloji, ticaret, uzay, enerji ve Hint-Pasifik

bölgesinde güvenlik alanlarında geniş çaplı bir işbirliğini de kapsamaktadır. Ayrıca her iki ülke de Çin'e karşı yöneltilmiş "QUAD" çerçevesinin üyesidir. Bunun yanı sıra Hindistan-Çin sınırında zaman zaman çatışmalar patlak vermekte ve Hindistan, Çin'e rakip bir güç olarak ABD'nin desteğini almaktadır.

Orta Asya ülkeleri ise çok yönlü bir politika izlemeye özen göstermektedir. Özellikle Kazakistan ve Özbekistan, yalnızca Çin'e bağımlı kalmayarak ve aynı zamanda Batılı ülkelerle işbirliği yaparak ekonomik alanda dengeyi korumaya çalışmaktadır.

Buna ek olarak Çin de, ABD ile olan ilişkilerinde gerginliğin tırmanmasından yana değildir. Zira 2025 yılı verilerine göre, Çin ile ABD arasındaki ticaret hacmi 559,74 milyar Dolara ulaşmış olup, bunun 420 milyar Doları Çin'in ABD'ye yaptığı ihracat tutarını oluşturmaktadır. Bu tutar ise, 2025 yılı boyunca Çin'in toplam dış ticaretinin %8,8'ini temsil etmektedir.

İşte bu gerçeklik, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün attığı adımları etkilemektedir. Bu nedenle örgütün güvenlik alanındaki gündemi, "üç şer güç" olarak bilinen terör, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılıkla mücadeleyle sınırlı kalmaya devam etmektedir.

Sözün özü; Rusya, örgütün 25. Zirvesi'nde Avrupa'daki güvenlik krizine ve bunun nedenlerine ilişkin sert açıklamalar içeren bir belgenin kabul edilmesini ummaktadır. Ancak Ukrayna meselesinin zirve gündemine alınması ihtimali zayıf kalmaya devam etmektedir; zira Çin, Rusya'nın tutumundan farklı bir şekilde Batı'ya yönelik diplomatik duruşunu özgürce ifade edebileceği bir hareket alanını korumak istemektedir. Hindistan ve Orta Asya ülkelerinin çoğu ise, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bu çatışmada bir tarafın yanında yer alan ya da onun tutumunu meşrulaştıran bir örgüt haline gelmesini istememektedir.

İran siyasi destek elde etmeye çalışırken, Çin ise enerji koridorlarının ve ulaşım yollarının istikrarlı bir şekilde işleyişini sürdürmeye önem vermektedir. Hindistan ise deniz seyrüsefer özgürlüğüne ve İran'daki altyapıya erişimin korunmasına önem vermektedir. Orta Asya ülkeleri de çatışmanın başka bölgelere yayılmasını önlemeye çalışmaktadır.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bazı üye ülkeleri ABD'nin müttefiki ya da onun nüfuzu altındadır; bazıları ise ABD ile iyi ilişkiler sürdürmeye özen göstermektedir. Bu nedenle örgütün, ABD'ye karşı güçlü bir bloka dönüşmesi imkansızdır. Ayrıca Çin, şu ana kadar ABD ile açık bir çatışmaya girmekten uzak durmaktadır. Gelecekte örgütün yönünü değiştirmeye çalışsa bile, bu kolay bir iş olmayacaktır.

Aynı zamanda örgüt üyesi ülkeler Batı'nın politikalarından duydukları hoşnutsuzluğa rağmen, tamamen Çin veya Rusya'ya bağımlı hâle gelmek de istemiyorlar. Özellikle Orta Asya ülkeleri, giderek daha fazla bağımsız bir politika izleme arayışındadırlar.

Buna binaen örgütün güvenlik alanında büyük ve somut adımlar atması pek olası görünmemektedir; büyük ölçüde sert açıklamalarla ve genel tutumlarla yetinmesi beklenmektedir. Örgütün ana güvenlik faaliyeti, terör, aşırılıkçılık ve ayrılıkçılıkla mücadele gerekçesi altında İslam'a ve Müslümanlara karşı mücadeleye odaklanmaktadır. Başka bir deyişle, Şanghay İşbirliği Örgütü hâlâ esas olarak iç güvenlik meselelerine odaklanan bir örgüttür.

Hizb-ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi İçin Yazan

Harun Abdulhak